

GRAMATIKA HRVATSKOSRPSKOG JEZIKA NA PROKRUSTOVOJ POSTELJI

Tugomil Ujčić

Kao da smo se svi pretvorili u mitološkog zločinca Prokrusta, mučenicu gramatiku skraćujemo, istežemo, kljaštrimo, ponižavamo, guramo i navijamo, kako tko hoće, kako mu se čini, bez milosti i reda, bez poštovanja nauke, škole i znanja. Đaci, nastavnici, inspektori, roditelji, programi, — svi se smatraju pozvanima da se od zgrade do zgrade nabace kamenom na tu prokletnicu, ili da joj ospore onu vrijednost koju joj je zavještala nauka od davnih vremena.

Ne zaboga *gramatizirati*, viču gramatofobi; pustite djecu, oni će sami pronaći, protumačiti, uočiti, njih će ozariti neka čudna tajanstvena svjetlost, i oni, đaci, sve će znati, intuitivno osjetiti, povezati sa životom i svojim govorom; što, zar vi na osnovu gramatičke knjige učite đake? — o hereze, o nemogućnosti, o prokletstva! Nikako, molim vas, preživjele su to metode, sklonite gramatiku, radije na kojoj prelijepoj pričici nekako neprimjetno i krišom (da se Vlasi ne dosjete!) prošvercujte koje pravilo, oblik, ali direktno, licem u lice, to ne, ne!

I, pitam se, koji je prvi šaljivac izmislio riječ *gramatizirati* i dao joj takozvano pejorativno značenje: *cjepidlačiti*, *dosadivati*, *sjeckati*, *teoretizirati*? Prevrnuo sam sve rječnike, ali je nijesam našao. Ima nešto posprdnno u toj riječi, nešto što ne valja činiti, čega se treba čuvati. Nju su mnogi nastavnici i inspektori diskvalificirali (bolje reći: obezvrijedili) jer su to htjeli, bilo zato: što lično ne vole gramatiku, što je nisu nikad kako valja upoznali, a često i n i k a d a ljudski i stručno predavali. Njima je gramatika tabula rasa, ili provalija za koju i ne znaju da je puna dragog kamenja i bisera.

Čak i poštovani Julije Adamović u svom Francusko-hrvatskom rječniku iz godine 1901. nezgodno prevodi francusku riječ *grammatiste* sa »*gramatičar*, koji *cjepidlači*, *cjepidlačar*«.

Čudnovato da se u našim školama baš nitko ne sjeti, ni od inspektora ni od nastavnika, da kaže: *matematizirati*, *biologizirati*, *fizicirati*, *fiskulturizirati*, *kemizirati*, već svatko pristojno i s poštovanjem kaže: učiti matematiku, proučavati biologiju, tumačiti fiziku. A ne bi li se ipak moglo i za matematičara reći u pogrđnom smislu da *matematizira* kad ulazi u sve groteske svojih teorema i izvođenja formula, a da sve to skupa ipak nema ni trunke oslonca za mnoge učenike u njihovom životu i iskustvu. Kako to sve mirno gledamo, i svi nam se oni iksovi, ipsiloni i parabole čine nevjerovatno normalnim pojavama i vrlo lakim za shvaćanje. Tko i pokušava da sva čuda iz analitike i infinitezimalnog računa dovede u sklad sa životom, praksom? Kako da se tu učenici ne ostavljaju da sami iznađu, utvrde, obja-

sne zakonitosti matematike? Samo im gramatiku (tu dušu, i taj zakonik književnog jezika!) s visina nebeskih donosi sam »duh sveti« u obliku plamenih jezika!!

Šta čini naš vrijedni kemičar? Preplavljuje ploču kemijskim simbolima pred razrogačenim učeničkim očima. Da, nešto od svega toga, hiljaditi dio, vidjet će učenici kroz pokuse, dok će srce kemije u srednjoj školi ostati ju-načko teoretiziranje i rvanje sa često nepreglednim udžbenicima. Slična pojava i sa biologijom. Hiljade tuđih naučnih termina nikome ne smeta u bilježnicama đaćkim, ali ako pokušate da ga naučite deklinaciju vježbom kroz padeže, e onda je to gramatiziranje i suha teorija.

Razumije se da za sve predmete važi ona mudra Njegoševa: »A u rukam Mandušića Vuka biće svaka puška ubojita.« Ali da bi puška bila ubojita, mora vrlo često da kreće u boj i da se bije s neprijateljem. To jest ako nisi, druže, zagrijao dobro katedru pred bataljonima učeničkim radeći hrvatskosrpski jezik, a u ovom slučaju gramatiku, i to *godinama*, malo će vrijediti tvoje argumentacije, diskusije, prijedlozi, napadi i ismijavanje. Bit će po onom rimskom: *hic Rhodus, hic salta!*

Drukčije se govori o gramatici, o njenim »čaşama meda« i »čaşama žuči« ako smo joj cijeli život posvetili učeći srednjoškolsku djecu od prvog do osmog razreda gimnazije. Sve to govorim opterećen iskustvom od *trideset i dvije godine* neprekidnog rada za katedrom i pred srednjoškolskim đacima. I sa gramatikom i sa književnošću prešao sam u praksi mnoge Scile i Haribde. Kad bih pisao svoje uspomene o tome koliko sam metoda promijenio u svom nastavničkom radu na gramatici materinskog jezika i književnosti, mislim da bi izašla pozamašna knjiga. Knjiga ne bi nosila naziv »Iza zatvorenih vrata« (kao što seksolozi pišu), niti »U sjenci kancelarijskih stolova«, već »Životna borba s metodikom materinskog jezika pred očima učenika«.

Kao što je normalno da učenik zna da kaže što je kotangens, biološka asimilacija, gravitacija i slaganje vremena u francuskom. — tako je isto sasvim prirodno i naučno da zna što su to, npr., *prijedlozi*, te cvrkutave rječice koje učenik u toku dana upotrijebi bar hiljadu puta. (Kotangens ne spomene nikad, već kad mora!) Pa šta mislite, i zvani i nezvani, da li je lako reći što je to *prijedlog*? Hoće li do toga doći sama vesela đaćka glavica? Nikad, ni do vijeka! Mnogo treba dovitljivosti i samom nastavniku da bi protumačio: *prijedlozi su riječi koje pokazuju odnos između dviju stvari, dvaju lica ili lica i stvari*. Pokušajte objasniti, onako zorno i plastički, kao recimo u fizikalnom kabinetu isparavanje vode, što je to ta strašna apstrakcija *odnos*. Vjerujte, zadala mi je dosta muke dok sam pronašao metodski eliksir i za nju i učenike. Tajnu objašnjenja čuvam, ali ako svratite u moj razred, otkrit ću vam je, tek toliko da se i vi uvjerite da je gramatika nauka kao svaka druga i da treba biti veliki znalac da bismo je razumjeli i uspješno

tumačili đacima. Ili, mislite li da je program za osnovnu školu manji prijatelj gramatici kad izričito preporučuje da se utvrde razlike između *određenog i neodređenog lika kod pridjeva*, vrlo teške metodске jedinice. Pitam se: koliko će se nastavnika snaći kad bude trebalo objasniti razliku u ženskom i srednjem rodu. Zar će pred djecom razotkriti akcenatsku razliku, ili će se zadržati samo na običnom: *koji, kakav?* Program lako formulira stvari sa dvije-tri riječi, dok se iza njih kriju čitave metodске jedinice. Program se dalje poigra ovako: *značenja padeža bez prijedloga*. Samo stručnjak zna koliko mu je sati potrebno za ove četiri programske suhe riječi, i koliko se u njima krije korisnih stvari za pravilan i književan govor učenika. Rad sa tim značenjima ne bi zaista bilo suho gramatiziranje, već bogata riznica padežnih rekcija i sintagma o koje se svi skupa tako često spitičemo u svakodnevnom životu.

Nekad su stare škole zvale niže razrede gimnazije gramatikom. To nije bilo bez razloga. Tek se na čvrstim osnovama jezika mogu izgrađivati dalje kategorije saznanja. To mišljenje zastupaju i današnji naši klasičari. U svemu tome leži bez sumnje veliko zrno mudrosti, koje valja otkriti i upoznati. Ima, na žalost, još i sad, i među školovanim ljudima (kompleks iz đačkih klupa!) neopravdanih antigramatičara koji u gramatici ne vide drugo značenje nego ono što je toj riječi (ali sa uzlaznim akcentom na prvom slogu!) dao još 1901. Broz-Ivekovićev Rječnik (str. 338): *»gràmatika drvena motika. (Valja da za to što je suha i opora)«*. Ali: i lisici je u basni grožđe suho i oporo, jer ga ne može doseći!

Meni je ipak draže sjetiti se jedne stare mletačke carine iz 17. stoljeća. Da bi mogla plaćati padovanske profesore, Venecija je zakonom uvela takozvanu *»carinu gramatičara«* (dazio dei grammatici). U zakonu se naime izričito isticalo da je gramatika *»glavna osnova svake nauke«* (*»fondamento principale di ogni altra scienza«*).

Danas, kad toliko jadikujemo nad prosvjetom, dobar primjer stare grešne Venecije mi bismo gramatičari veselo pozdravili.

»RADOVI ZAVODA ZA SLAVISTIKU«

Zavod za slavistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu izdaje »Radove« u kojima objavljuju naučne priloge o jeziku i književnosti njegovi članovi. Dosad su izašla 4 sveska »Radova«.

Godine 1956. izašao je *prvi* svezak s raspravom *Josipa Badalića* »Lav Tolstoj kod Hrvata« i raspravom *Aleksandra Flakera* »Hrvatska novela i Turgenjev«.

Drugi svezak objavljen je g. 1958. U njemu su rasprave *Josipa Badalića*: Juraj Križanić pjesnik Ilirije; *Ive Frangeša*: Stvarnost i umjetnost u Krležinoj prozi; *Mate Hraste*: Strani elementi u hrv. ili srp. narodnom i književnom jeziku; *Josipa Hamma*: Akcenatske opozicije u slavenskim jezicima; *Ljudevita Jonkea*: Osnovni problemi jezika hrvatske književnosti u 19. stoljeću; *Zvonimira Junkovića*: O jeziku Vitezovićeve Kronicke.

Treći svezak iz g. 1959. ima priloge *Ljudevita Jonkea*: Sporovi pri odabiranju govora za zajednički književni jezik u Hrvata u 19. stoljeću; *Josipa Badalića*: Maksim Gorki u jugoslavenskim književnostima; *Aleksandra Šlivarića*: Pripovijesti Janka Leskovara; *Josipa Hamma*: Jedna glagoljska dvanaesteračka pjesma iz 14. stoljeća; *Milana Mogaša*: Pogled na današnju senjsku toponimiku; *Jože Toporišića*: Suglasnički skupovi u slovenskom književnom jeziku.

Najnoviji, *četvrti* svezak iz g. 1961. objavljuje priloge *Turška Čubelića*: Stilsko-izražajne karakteristike naše narodne balade; *Rafaela Bogišića*: Ivan Mažuranić i Marko Marulić; *Aleksandra Šlivarića*: Ljubljana u interpretaciji Juša Kozaka; *Jože Pogačnika*: Idejna struktura Jenkove poezije; *Josipa Urane*: Koji je od triju sačuvanih primjerala originalna isprava Kulina bana; *Eduarda Hercigonje*: O nekim značenjima osnovnih preteritalnih vremena u jeziku Zografskog kodeksa.

»Radovi Zavoda za slavistiku« (prije: »Radovi Instituta za slavistiku«) nabavljaju se uz cijenu od 250 dinara po svesku u Zavodu za slavistiku, Zagreb, Filozofski fakultet, Ulica Đure Salaja b. b. Lj. J.

UZ ČLANAK M. ŠIPKE
»NEKOLIKO RIJEČI O DEKLINACIJI
DATUMA«

U ovom godištu »Jezika« na str. 95—96. (tj. na kraju 3. sveska) objavljen je članak pod gornjim naslovom, u kojem Milan Šipka govori o izrazima kao *prvi* (*peti*) *maj* (*svibanj*) i *prvi* (*peti*) *maja* (*svibnja*) i sl., i to samo o *deklinaciji* tih i takvih izraza, ne ulazeći (uglavnom) u samo formiranje tih izraza, tj. u pitanje kojim su se drugi prije njega bavili. Slažem se sa Šipkom da se ne može odobriti nedekliniranje tih izraza, kako se to u našim novinama katkada nađe, npr. »Četvrti oktobra u Beču je završena konferencija...«; a istina je i to da ovakvo izražavanje dolazi od autorā »iz nekih naših zapadnih krajeva«. Ali *otkuda* to tim autorima, pisac, po mojem mišljenju, ne pogađa. On kaže: »Razlog tim kolebanjima, izgleda, leži u tome što ljudi ne razumiju karakter veze između riječi *peti* i *svibanj* u izrazu *peti svibnja*.« Međutim, treba znati kako naši ljudi u nekim zapadnim (čakavskim) krajevima govore u *svojem dijalektu*, pa će se vidjeti da je razlog tom kolebanju drugi. Ja sam iz usta naših sjevernih čakavaca čuo npr. pitanje i odgovor u ovom obliku: *Koliko smo ga danas? Danas smo devet maja* (*svibnja*). Dakle glavni broj (*devet*), a ne redni. A glavni brojevi (*cardinalia*), kako je poznato, većinom su indeklinabilni, pa je ta indeklinabilnost (u rečenoj svezi) prenesena i na redne brojeve. To je sasvim moguće kod ljudi koji su navikli da u svojem običnom (dijalekatskom) govoru u rečenoj svezi upotrebljavaju glavni broj. A otkuda našim ljudima takvo izražavanje (s glavnim bro-